

Assessing Phenomenal Multiplicity in Light of the Law on Reducing Imprisonment Punishments: Challenges and Solution

Ahmadreza Emtehani*

Master's student of criminal law and
criminology, Mofid University of
Qom

Ali Mohammadi Jurkuye

A member of the faculty and an
associate professor of the Department
of Jurisprudence and Law of Qom
Institute of Islamic Culture and
Thought

Javadnadri Auj Baghzi

Student of external courses at Qom
Seminary, PhD student in criminal
law and criminology, University of
Tehran, Aras International Campus

Abstract

The recent implementation of the law aimed at reducing imprisonment penalties, as approved by the legislator, has brought about numerous changes to the principles governing the material multiplicity of crimes resulting in punishment, especially when compared to the regulations

* Corresponding Author: emtehaniahmadreza@gmail.com

How to Cite: Emtehani, A. , Mohammadi Jurkuyeh, A. and Nadi Ouj Baghzi, J. (2024). Assessing Phenomenal Multiplicity in Light of the Law on Reducing Imprisonment Punishments: Challenges and Solution. *Journal of Criminal Law Research*, 12(47), 171 - 207. doi: 10.22054/jclr.2025.66959.2465

in place in 1392. These modifications in the criteria for determining punishment, along with the intensification and reduction of penalties and the rationale behind differentiating between various crimes and their similar counterparts, have presented both judges and legal scholars with a wide range of theoretical and practical challenges. These ambiguities have resulted in divergent interpretations of Article 134 of the Amended Criminal Code, which has, in turn, led to potential harm to the rights of the accused. The central question of this research, therefore, is: What specific ambiguities and challenges are posed by the amended Article 134, and what possible solutions can be offered to resolve them?

This research adopts a descriptive-analytical approach to explore the provisions surrounding the material multiplicity of crimes resulting in punishment under the current law. It seeks to analyze the key challenges within this legal framework, which include: distinguishing between different crimes and similar ones, the method of aggregating similar crimes as opposed to different ones, the timing for recognizing multiple crimes for the application of multiplicity rules, the question of whether the rules of material multiplicity apply retroactively in the context of multiple criminal laws, the criteria for establishing material multiplicity concerning the necessity—or lack thereof—of a time gap between multiple offenses, and the simultaneous aggregation of multiplicity and repetition of crimes.

The legal provisions addressing the issue of multiple crimes in our country have their roots in French criminal law, dating back to 1304. Over the course of many revisions, the legislator eventually passed new regulations concerning multiple crimes in 2019, followed by a subsequent amendment in 1999 as part of the Law on Reducing the Punishment of Imprisonment. However, due to the widespread application of these provisions in the criminal justice system, they have generated significant practical issues, leading to complications

for judges and, consequently, violations of the rights of the accused. This article aims to thoroughly explain the provisions related to the material multiplicity of crimes under the Criminal Code and its amendments, addressing the most pressing challenges associated with this legal institution.

By identifying these challenges and proposing solutions to overcome them, this research endeavors to provide clarity through the interpretation of the law and an examination of the legislator's intentions. Additionally, it aims to ensure alignment with the overarching principles that govern criminal law, thereby proposing a unified approach to criteria and procedural matters in this domain. Offering solutions and resolving scientific and practical ambiguities is one of the most significant contributions of this research, which can greatly benefit the criminal justice system and help achieve the most just outcomes possible.

One long-standing issue in the context of punitive measures has been the question of multiplicity of crimes. Multiplicity of crimes is a key aspect of the individualized punishment process and often serves as a reason for the escalation of penalties. General aggravating factors are attributes that are linked to any crime and, when identified by a judge, necessitate an increase in the punishment. These factors are not specific to any one crime but can apply broadly across different offenses. In many countries worldwide, individuals who commit multiple crimes are seen as having a more entrenched delinquent nature, and therefore, a heavier penalty is often imposed to facilitate their rehabilitation. The goal is to reintegrate the offender into society, purified from criminal tendencies and free from the risks of recidivism.

In terms of classification, multiplicity of crimes can be divided into two categories: material multiplicity and credit multiplicity. Material multiplicity, also referred to as real or objective multiplicity, occurs

when a perpetrator commits two or more independent criminal acts without having received a definitive conviction for any of those offenses. On the other hand, credit multiplicity refers to situations in which an individual commits a single act, but multiple criminal charges can be applied to that single act, and the individual has not received a final conviction for any of those charges. Given that this research is focused specifically on material multiplicity, a more detailed discussion of credit multiplicity and its associated rules will be avoided due to its limited relevance to the scope of this study.

In conclusion, the challenges surrounding the material multiplicity of crimes as addressed in the amended Criminal Code are substantial, and the need for clearer legal interpretations and solutions is urgent. By examining the key issues and offering solutions, this research contributes valuable insights into how the judicial system can address these challenges while safeguarding the rights of the accused and ensuring the equitable application of justice. Through careful analysis and proposed reforms, the study aims to facilitate the correct implementation of laws related to material multiplicity, ultimately improving the efficiency and fairness of the criminal justice system.

Keywords: material multiplicity, criminal offenses, reduction law, aggravation of punishment, challenges and solutions

ارزیابی تعدد مادی از منظر قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، چالش‌ها و راهکارها

دانش‌آموخته‌ی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه
مفید قم، قم، ایران

احمد رضا امتحانی *

عضو هیئت علمی و دانشیار گروه فقه و حقوق پژوهشگاه فرهنگ
و اندیشه‌ی اسلامی قم، قم، ایران

علی محمدی جورکویه

طلبه‌ی دروس خارج حوزه‌ی علمیه قم، دانشجوی دکتری تخصصی
حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه تهران، پردیس بین‌المللی ارس

جواد نادری عوج بغزی

چکیده

با اجرایی شدن قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹ مقنن تغییرات بسیاری را در قواعد تعدد مادی جرایم موجب تعزیر اعمال کرده است، به نحوی که این تغییر ملاک در تعیین مجازات و نیز تشدید و تخفیف مجازات و چرایی تفکیک میان جرایم مختلف از مشابه، قضات و حقوقدانان را با چالش‌های علمی و عملی مختلفی مواجه کرده است؛ این ابهامات، استنباط‌های متفاوتی را از ماده‌ی ۱۳۴ ق.م.ا. اصلاحی در پی داشته که می‌تواند موجب تضییع حقوق متهمان گردد. در واقع سؤال اصلی این پژوهش این است: ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی چه ابهامات و چالش‌هایی را به همراه دارد و چه راهکارهایی را جهت برون رفت از آن‌ها می‌توان ارائه داد؟ در این پژوهش به شیوه‌ی توصیفی-تحلیلی سعی شده ضمن تبیین مقررات تعدد مادی جرایم موجب تعزیر در قانون حاضر، به بررسی مهمترین چالش‌های موجود در این نهاد از جمله تشخیص جرایم مختلف از مشابه، نحوه‌ی شمارش چند جرم مشابه از مختلف، زمان تشخیص جرایم متعدد جهت اعمال مقررات تعدد جرم، بررسی عطف به ماسبق شدن یا نشدن قواعد تعدد مادی جرم در قلمروی حاکمیت قوانین جزایی متعدد، ملاک تحقق تعدد جرم از حیث ضرورت یا عدم ضرورت فاصله‌ی زمانی در رفتارهای ارتكابی متعدد، جمع هم زمان تعدد و تکرار جرم، پرداخته شود.

کلیدواژه‌ها: تعدد مادی، جرایم تعزیری، قانون کاهش، تشدید مجازات، چالش‌ها و راهکارها.

* نویسنده مسئول: emtehaniahmadreza@gmail.com

مقدمه

یکی از مباحثی که از دیرباز در بحث تشدید مجازات مطرح بوده بحث تعدد جرم است. تعدد جرم از موارد فردی کردن مجازات و یکی از علل عام تشدید مجازات است. کیفیات عام مشدده اوصافی هستند که با هر جرمی همراه شوند سبب تشدید مجازات می شوند و به جرم خاصی تعلق ندارند. به عبارت دیگر، سبب های تشدید مجازات موجباتی است که به محض اینکه قاضی آنها را احراز کند باید مجازات آن جرم را تشدید کند. در اکثر کشورهای دنیا فردی که مرتکب چندین جرم شده مجازات سنگین تری را برای وی لحاظ می کنند تا مرتکب ضمن اصلاح و بازپروری به جامعه باز گردد (نوربها، ۱۳۸۴: ۳۶۱). تعدد جرم به تعدد مادی و تعدد اعتباری تقسیم می شود. تعدد مادی که از آن به تعدد واقعی یا عینی تعبیر می شود وضعیتی است که مرتکب دست به ارتکاب دو یا چند عمل مجرمانه ی «مستقل» زده و به خاطر هیچ یک از آن جرایم، محکومیت قطعی کیفری نیافته است (فروغی، رحیمیان، ۱۳۹۴: ۱۷۴)، اعم از اینکه جرایم ارتكابی از یک نوع باشند یا متفاوت (صانعی، ۱۳۷۳: ۷۰۵). در حالی که تعدد اعتباری وضعیت مجرمی است که مرتکب یک عمل شده ولی بر آن یک عمل او عناوین متعدد مجرمانه صدق می کند و به خاطر هیچ یک از آن جرایم، محکومیت قطعی کیفری نیافته است (طاهری نسب، ۱۳۸۱: ۱۳۹). در این پژوهش با عنایت به اینکه موضوع تحقیق حول محور تعدد مادی است، تنها به بیان تعریف ساده از تعدد اعتباری بسنده کرده و از بررسی جزئی قواعد مرتبط با آن پرهیز می گردد.

در کشور ما مقررات مربوط به تعدد جرم از سال ۱۳۰۴ از حقوق کیفری فرانسه اقتباس شده و پس از فراز و نشیب های بسیار سرانجام قانونگذار مقررات جدیدی را در خصوص تعدد جرم در سال ۹۲ و در اصلاحیه ی بعدی آن در مورخ ۹۹/۲/۲۳ به موجب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری به تصویب رسانده اما از آنجا که مقررات این نهاد از موارد پرکاربرد در دستگاه عدالت کیفری است، در عمل سبب بروز مشکلات و چالش هایی برای دستگاه قضا، قضات و به تبع آن تضییع حقوق متهم گردیده است؛ در این مقاله، سعی شده ضمن تبیین کامل مقررات نهاد تعدد مادی جرم، در ق.م.ا و اصلاحیه ی آن، مهمترین چالش های موجود در آن بررسی گردد تا با شناسایی آن ها و ارائه ی راهکارهایی از طریق

تفسیر قانون و کشف مقصود قانونگذار و تکیه بر قواعد حاکم بر قوانین جزایی، وحدت ملاک و رویه در این خصوص پیشنهاد گردد؛ ارائه راهکارها و رفع ابهامات علمی و عملی از مهمترین دست‌آوردهای این پژوهش به شمار می‌رود که می‌تواند نقش مهم و کمک شایانی را در سیستم عدالت کیفری در راستای اجرای هرچه بهتر عدالت، ایفا نماید.

۱. تعدد واقعی در جرایم موجب تعزیر طبق ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی

در صورتی که جرایم ارتكابی همگی مشمول عنوان تعزیر باشند، مقنن در ماده‌ی ۱۳۴ (اصلاحی ۲۳ اردیبهشت ۹۹) علاوه بر معیار کمی موجود در ماده‌ی ۱۳۴ سابق (یعنی تعداد جرایم ارتكابی) به معیار کیفی (یعنی مختلف و مشابه بودن جرایم ارتكابی) نیز برای تعیین و تشدید مجازات توجه داشته و در اعمال تشدید میان جرایم مختلف و مشابه قائل به تفکیک شده است، به این صورت که در جرایم ارتكابی مشابه، تشدید مجازات اختیاری است، اما در جرایم ارتكابی مختلف تشدید مجازات اجباری است (میرمحمد صادقی، درزی رامندی، ۱۳۹۷: ۵۴-۵۵). از دیگر نوآوری‌های قانونگذار به موجب ماده‌ی حاضر برخلاف ماده‌ی ۱۳۴ سابق این است که در تعدد جرایم درجه‌ی ۷ و ۸ با یکدیگر و نیز جمع آنها با جرایم درجه‌ی ۶ و بالاتر نظام تشدید مجازات‌ها همواره برقرار است، با این تفاوت که تعداد جرایم ارتكابی درجه‌ی ۷ و ۸ در تعداد جرایم درجه‌ی ۱ تا ۶ لحاظ نمی‌شود. آنچه گفته شد در خصوص نحوه‌ی اعمال تشدید در حالت تعدد است، اما ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی علاوه بر موارد مزبور، موارد دیگر را نیز در نظر داشته که در ادامه، هریک تبیین شده است.

۱-۱. تشدید مجازات^۱

۱-۱-۱. جرایم مختلف و غیرمشابه

در صورتی که جرایم ارتكابی متعدد مختلف باشند (مانند اینکه فردی یک بار سرقت و یک بار خیانت در امانت کرده باشد) برای هریک از جرایم مجازات تعیین می شود و پس از تعیین مجازات برای همه ی جرایم ارتكابی، فقط یک مجازات اجرا می گردد. به عبارت دیگر، در جرایم مختلف تعداد مجازات های تعیینی برابر با تعداد جرایم ارتكابی است و از میان مجازات های تعیین شده تنها مجازات اشد مندرج در دادنامه قابل اجراست (احمدزاده و تام، ۱۳۹۹: ۱۰۳). در مورد ارتكاب جرایم مختلف مقنن دو حالت را به تصویر کشیده است:

حالت اول صورتی است که مجازات جرایم ارتكابی دارای حداقل و حداکثر باشد. مثلاً مجازات جرم خیانت در امانت به استناد ماده ی ۶۷۴ (ق. تعزیرات ۱۳۷۵)، از سه تا هیجده ماه حبس است و مجازات جرم توهین به مقدسات به استناد ماده ی ۵۱۳، از یک تا پنج سال حبس و مجازات جرم تهدید به استناد ماده ی ۶۶۹ تا ۷۴ ضربه شلاق یا از یک ماه تا یک سال حبس و مجازات جرم کلاهبرداری (با مبلغ بیش از ۱۰۰ میلیون تومان) به استناد ماده ی ۱ قانون مربوط، از یک تا هفت سال حبس است. در اینجا، مقنن دو صورت را به تصویر کشیده است: اول؛ چنانچه تعداد جرایم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد، به موجب بند «ب» ماده ی ۱۳۴ مقرر می دارد: «در مورد جرایم مختلف، هرگاه جرایم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد، حداقل مجازات هریک از آن جرایم بیشتر از میانگین حداقل و حداکثر مجازات مقرر قانونی است». نظر قانونگذار در اعمال تشدید بر روی حداقل مجازات است، به این صورت که دادگاه مجازات هر یک از جرایم را بیش از میانگین حداقل و حداکثر مجازات مقرر قانونی تا حداکثر تعیین می کند. مثلاً اگر در مثال مذکور شخصی مرتکب خیانت در امانت، توهین به مقدسات و تهدید شده باشد، در تعیین مجازات هر یک از آنها

۱. در تعدد مادی جرایم موجب تعزیر، هر چند حداقل مجازات با اعمال قواعد تشدید ماده ی ۱۳۴ بیش از مجازات قانونی آن جرم در حالت عادی است، اما در این حالت نیز دادگاه باید از حکم مقرر در تبصره ی ماده ی ۱۸ پیروی کند و حداقل مجازات تشدید یافته را مورد حکم قرار دهد، مگر اینکه دلیل یا جهتی برای صدور حکم بیش از حداقل مجازات تشدید یافته طبق بندهای ذیل ماده ۱۸ وجود داشته باشد.

از قاعده‌ی مقرر در بند ب ماده‌ی ۱۳۴ تبعیت خواهیم کرد و برای خیانت در امانت صرفاً یک فقره مجازات در بازه‌ی ده ماه و ۱۶ روز تا ۱۸ ماه و برای توهین به مقدسات مجازاتی در بازه بیش از ۳ سال تا ۵ سال و برای تهدید (در صورت گزینش کیفر حبس) مجازاتی در بازه ۶ ماه و ۱۶ روز تا یک سال تعیین می‌کنیم که در هر صورت صرفاً مجازات اشد مندرج در دادنامه قابل اجراست. دوم؛ چنانچه تعداد جرایم ارتكابی بیش از سه جرم باشد مثلاً در مثال یادشده کلاهبرداری نیز مرتکب شده باشد در این صورت دادگاه به موجب بند «پ» ماده ۱۳۴ که بیان می‌دارد: «چنانچه جرایم ارتكابی مختلف، بیش از سه جرم باشد، مجازات هریک حداکثر مجازات قانونی آن جرم است. در این صورت دادگاه می‌تواند مجازات هریک را بیشتر از حداکثر مجازات مقرر قانونی تا یک‌چهارم آن تعیین کند». مختار است برای هریک از جرایم ارتكابی یا حداکثر مجازات مقرر قانونی را تعیین می‌کند یا بیش از حداکثر مجازات مقرر قانونی حکم دهد مشروط بر اینکه از حداکثر به علاوه یک‌چهارم آن تجاوز نکند. بنابراین، درمورد مثال بالا دادرس اختیار دارد که مجازات مرتکب چهار جرم مذکور را به صورت زیر تعیین نماید: ۱۸ ماه یا بیش از ۱۸ ماه تا ۲۲ ماه و ۱۵ روز برای خیانت در امانت، ۵ سال یا ۵ سال و یک روز تا ۶ سال و ۳ ماه برای توهین به مقدسات، یک سال یا یک سال و یک روز تا یک سال و سه ماه برای تهدید (در صورت گزینش کیفر حبس)، هفت سال یا هفت سال و یک روز تا ۸ سال و ۹ ماه برای کلاهبرداری مجازات تعیین نماید ولی در نهایت آنچه که قابل اجراست تنها مجازات اشد مندرج در دادنامه است.

حالت دوم در صورتی است که مجازات جرایم ارتكابی فاقد حداقل یا ثابت باشد. در این حالت نیز مقنن دو صورت را به تصویر کشیده است: اول؛ چنانچه تعداد جرایم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد، یعنی فرد مرتکب دو یا سه نوع جرم فاقد حداقل یا ثابت شده باشد، دادگاه می‌تواند تا یک‌ششم به اصل آن بیافزاید. فرضاً اگر شخصی مرتکب دو جرم به ترتیب با مجازات‌های ۳ و ۶ سال شده باشد، دادگاه می‌تواند برای جرم اول تا ۶ ماه و برای جرم دوم تا ۱ سال به اصل مجازات‌های جرایم ارتكابی وی بیافزاید، یعنی دادگاه می‌تواند برای جرم اول مجازاتی بین ۳ سال و یک روز تا ۳ سال و ۶ ماه و برای جرم دوم مجازاتی بین ۶ سال و یک روز تا ۷ سال تعیین نماید که در نهایت تنها مجازات اشد مندرج در

دادنامه قابل اجراست. (شریفی، ۱۴۰۰: ۱۵۱-۱۵۲). دوم؛ چنانچه تعداد جرایم ارتكابی بیش از سه جرم باشد، یعنی شخص مرتكب چهار جرم به بالا شده باشد، در این صورت دادگاه می‌تواند تا یک‌چهارم به اصل مجازات اضافه کند. به عنوان مثال اگر شخصی مرتكب ۴ جرم شده باشد که مجازات یکی از آن جرایم ۶ سال حبس باشد، دادگاه می‌تواند تا یک‌چهارم مجازات به مجازات مقرر قانونی یعنی در این مثال تا یک سال و ۶ ماه به اصل آن یعنی ۶ سال اضافه کند که در این صورت قاضی مخیر است بین ۶ سال تا ۷ سال و ۶ ماه مجازات تعیین کند و برای سه جرم ارتكابی دیگر وی نیز می‌تواند تا یک‌چهارم به مجازات مقرر قانونی اضافه نماید که در هر صورت تنها مجازات اشد مندرج در دادنامه اجرا خواهد شد (گلدوزیان، ۱۳۹۹: ۱۷۷).

باتوجه به توضیحات فوق می‌توان بند «ج» ماده‌ی ۱۳۴ را به راحتی فهمید: «در هر مورد که مجازات فاقد حداقل یا ثابت باشد اگر جرم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد دادگاه می‌تواند تا یک‌ششم و اگر بیش از سه جرم باشد تا یک‌چهارم به اصل آن اضافه کند». به نظر می‌رسد در مواردی که چند جرم ارتكاب یافته باشد و بعضی دارای حداقل و حداکثر و بعضی دیگر فاقد حداقل و یا ثابت باشند نیز باید به صورت مستقل در خصوص هریک با توجه به دو معیار ارائه شده توسط مقنن به تعیین مجازات پرداخت و در نهایت مجازات اشد مندرج در دادنامه را در مورد مرتكب به اجرا گذاشت.

یکی دیگر از نوآوری‌های مقنن در بند «ث» ماده‌ی ۱۳۴ است که با ذکر عبارت «مجازات اشد مندرج در دادنامه» به اختلاف موجود میان حقوقدانان در تشخیص مرجع مجازات اشد که مجازات مندرج در قانون است یا مجازات مندرج در دادنامه پایان داد؛ همچنین از دیگر ابتکارهای قانونگذار تصریح به لزوم احتساب میزان مجازات اجراشده‌ی اشد در اجرای مجازات اشد بعدی^۱ و در حکم اجرا دانستن آزادی مشروط، عفو و تعلیق اجرای مجازات است که پیش از این در ماده‌ی ۱۳۴ سابقه نداشته است (احمدزاده و تام،

۱. بنابراین، اگر فردی برای دو جرم قابل گذشت به ترتیب به پنج سال و شش سال حبس محکوم شود و بعد از گذشت سه سال از اجرای مجازات، در مورد جرمی که شش سال حبس دارد به دلیل گذشت شاکی قرار موقوفی صادر شود، در این صورت جرم بعدی که پنج سال حبس دارد اجرا می‌شود، البته در این حالت با توجه به اینکه سه سال از مدت حبس گذشته مرتكب برای جرم بعدی که پنج سال حبس دارد فقط دو سال دیگر در زندان می‌ماند.

۱۳۹۹: ۱۰۸-۱۰۹). مثلاً اگر در مورد فردی به دلیل ارتکاب دو جرم، مجازات ۶ سال و ۳ سال حبس صادر شده باشد و در مورد مجازات ۶ سال حبس، دو سال پس از شروع به اجرای مجازات، آزادی مشروط صادر شود و در مدت آزادی مشروط محکوم، مرتکب جرم دیگری نشده باشد و از دستورهای دادگاه تبعیت کرده و آزادی وی نیز قطعی گردد، این امر در حکم اجرای مجازات ۶ ساله است و مجازات اشد بعدی در مورد او اجرا نخواهد شد. بند «ث» ماده‌ی ۱۳۴ در این باره مقرر داشته است: «در هریک از بندهای فوق، فقط مجازات اشد مندرج در دادنامه قابل اجرا است و اگر مجازات اشد به یکی از علل قانونی تقلیل یابد یا تبدیل شود یا به موجبی از قبیل گذشت شاکی خصوصی، نسخ مجازات قانونی یا مرور زمان غیر قابل اجرا گردد، مجازات اشد بعدی اجرا می‌شود و در این صورت میزان مجازات اجرا شده قبلی در اجرای مجازات اشد بعدی محاسبه می‌شود. آزادی مشروط، تعلیق اجرای مجازات و عفو در حکم اجرا است». اما منظور مقنن از تقلیل یا تبدیل یا غیرقابل اجرا شدن مجازات اشد در ماده‌ی فوق، مواردی از قبیل ماده‌ی ۴۸۳ قانون آیین دادرسی کیفری است (مصدق، ۱۳۹۶: ۸۲/۲-۸۳).

۱-۲-۱. جرایم غیرمختلف یا مشابه

در صورتی که جرایم ارتكابی متعدد، مشابه باشند (مانند اینکه فردی مرتکب دوبار خیانت در امانت شده باشد) به موجب بند «الف» ماده‌ی ۱۳۴ ق.م.ا صرفاً یک مجازات در دادنامه تعیین می‌شود نه چند مجازات، در این صورت دادگاه می‌تواند مطابق ضوابطی که برای جرایم متعدد مختلف ذکر شده مجازات را تشدید نماید. به عبارت دیگر، اگر جرایم متعدد ارتكابی مشابه باشند، فقط یک مجازات تعیین می‌شود و دادرس می‌تواند مجازات را تشدید کند، یعنی مکلف نیست بلکه اختیار دارد مجازات را تشدید کند و نحوه‌ی تشدید نیز مثل فروض جرایم متعدد مختلف است، به این صورت که اگر تعداد جرایم ارتكابی بیش از سه جرم نباشد دادرس می‌تواند در صورتی که جرم ارتكابی دارای حداقل و حداکثر باشد حداقل مجازات را افزایش دهد، یعنی اینکه حداقل مجازات را در این فرض بیش از میانگین حداقل و حداکثر مجازات مقرر قانونی تعیین کند و در صورتی که جرایم ارتكابی فاقد حداقل یا ثابت باشند قاضی مختار است تا یک‌ششم به اصل مجازات قانونی هریک از جرایم بیافزاید. اما اگر تعداد جرایم ارتكابی بیش از سه جرم باشد و مجازات

آنها نیز داری حداقل و حداکثر باشد، قاضی می‌تواند حداکثر مجازات را تعیین کند و همچنین اختیار دارد بیش از حداکثر مجازات تا یک چهارم آن را تعیین کند، اما در صورتی که جرایم ارتكابی فاقد حداقل یا ثابت باشد قاضی مخیر است تا یک چهارم به اصل مجازات هریک بیافزاید (منصورآبادی، ۱۴۰۰: ۲۳۸). بنابراین، اگر شخصی مرتکب سه فقره خیانت در امانت (با مجازات ۳ ماه تا ۱۸ ماه حبس) شود، فقط یک مجازات برای جرایم ارتكابی او تعیین می‌شود؛ در این صورت قاضی می‌تواند بین ۳ ماه تا ۱۸ ماه حبس برای او مجازات تعیین کند و همچنین اختیار دارد در جهت اعمال تشدید بیش از ده ماه و پانزده روز تا ۱۸ ماه حبس برای وی تعیین نماید. همچنین اختیار دارد این کار را انجام ندهد، اما اگر مرتکب چهار فقره خیانت در امانت شده باشد، یعنی بیش از سه جرم، در این حالت نیز تنها یک مجازات برای مرتکب تعیین می‌شود و در تعیین این یک مجازات دادرس مخیر به انتخاب موارد ذیل است؛ یا همان مجازات قانونی یعنی سه ماه تا ۱۸ ماه، یا حداکثر مجازات قانونی یعنی ۱۸ ماه، یا بیش از حداکثر مجازات قانونی یعنی بیش از ۱۸ ماه تا ۲۲ ماه و ۱۵ روز را برای او تعیین نماید (منصورآبادی، ۱۴۰۰: ۲۳۹).

در پایان بحث از تشدید مجازات باید به این نکته توجه نمود که بر اساس بند «ت» ماده ۱۳۴ اصلاحی ق.م.ا از این پس، در تعدد جرایم تعزیری درجه‌ی هفت و هشت با یکدیگر و نیز جمع آنها با جرایم تعزیری درجه‌ی شش و بالاتر، نظام تشدید مجازات‌ها برخلاف ماده‌ی ۱۳۴ سابق برقرار است. با این تفاوت که تعداد جرایم درجه‌ی ۷ و ۸ در تعدد جرایم درجه‌ی ۱ تا ۶ تأثیر نمی‌گذارد. بنابراین، برای اعمال قواعد تعدد، جرایم تعزیری درجه‌ی هفت و هشت را جداگانه شمرده و نظام تشدید مجازات را براساس بندهای «ب» یا «پ» یا «ج» ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی اجرا می‌کنیم و جرایم درجه‌ی یک تا شش را هم جداگانه شمرده و نظام تشدید مجازات را براساس بندهای «ب» یا «پ» یا «ج» ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی اجرا می‌کنیم و در نهایت بعد از آنکه قواعد تعدد به طور جداگانه بر هر دو دسته از جرایم اعمال شد مجازات اشد از بین این دو گروه از مجازات‌ها اجرا می‌شود (کامفر، ۱۴۰۰: ۳۲۱). فرضاً اگر شخصی مرتکب یک فقره توهین به مقدسات (با مجازات ۱ تا ۵ سال حبس)، یک فقره تهدید (با مجازات ۱ ماه تا یک سال حبس یا ۷۴ ضربه شلاق تعزیری)، یک فقره نگهداری سلاح شکاری (با مجازات ۹۱ روز تا ۶ ماه حبس یا جزای نقدی از ۱

میلیون تومان تا ۲ میلیون تومان) و یک فقره مزاحمت تلفنی (با مجازات ۱۵ روز تا ۳ ماه حبس) شود، با توجه به اینکه وی مرتکب چهار جرم به ترتیب از درجات پنج، شش، هفت و هشت شده است؛ در این صورت جرایم درجه‌ی هفت و هشت را بدون شمارش جرایم درجه‌ی پنج و شش براساس بند «ب» ماده ۱۳۴ اصلاحی تشدید می‌کنیم که مجازات جرم نگهداری سلاح شکاری (در صورت گزینش کیفر حبس) در بازه «۴ ماه و ۱۵ روز» تا «۶ ماه» قابل تعیین است و مجازات جرم مزاحمت تلفنی در بازه‌ی «۵۲ روز» تا «سه ماه» تعیین می‌شود؛ مجازات اولی نسبت به دیگری اشد است. سپس، جرایم درجه‌ی ۵ و ۶ را بدون شمارش جرایم درجه‌ی هفت و هشت بر اساس بند «ب» ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی تشدید می‌کنیم که مجازات جرم تهدید از «۶ ماه و ۱۵ روز» تا «یک سال» حبس (در صورت گزینش کیفر حبس) قابل تعیین است و مجازات جرم توهین به مقدسات «سه سال تا پنج سال حبس» تعیین می‌شود که مجازات جرم توهین به مقدسات نسبت به جرم تهدید اشد است. در نهایت با توجه به اینکه مجازات اشد مندرج در دادنامه از میان دو گروه از جرایم مذکور، مجازات توهین به مقدسات است، مجازات این جرم اجرا می‌شود. همچنین، اگر فردی مرتکب پنج جرم از درجه‌ی ۱ تا ۶ و سه جرم از درجه‌ی ۷ یا ۸ شود، پنج جرم درجه‌ی یک تا شش منطبق با تشدید مزبور در مورد بیش از سه جرم تشدید می‌شود، اما سه جرم درجه‌ی هفت یا هشت چون سه جرم هستند، منطبق با ضوابط مربوط به تشدید دو یا سه جرم تشدید می‌شود و در نهایت مجازات اشد از میان دو گروه اجرا می‌شود (شریفی، ۱۴۰۰: ۱۶۶).

بدیهی است که اگر بین جرایم ارتكابی یک جرم از درجه‌ی هفت و هشت یا یک جرم از درجه‌ی یک تا شش وجود داشته باشد آن جرم تشدید نمی‌شود، برای مثال اگر فردی مرتکب یک جرم درجه‌ی چهار و دو جرم درجه‌ی هفت شده باشد، جرم درجه‌ی چهار تشدید نمی‌شود و دو جرم درجه‌ی هفت منطبق با ضوابطی که برای تشدید دو جرم گفته شد تشدید می‌شود. همچنین، اگر فردی مرتکب دو جرم درجه‌ی پنج و یک جرم درجه‌ی ۸ شود، جرم درجه‌ی ۸ تشدید نمی‌شود و دو جرم درجه‌ی ۵ منطبق با ضوابطی که برای تشدید دو جرم گفته شد تشدید می‌شود. ضمناً متعاقب بند «ت» ماده‌ی ۱۳۴ اگر فردی مرتکب یک جرم درجه‌ی یک تا شش و یک جرم درجه‌ی هفت یا هشت شده

باشد، هیچ یک از آنها تشدید نمی‌شوند. در هر یک از حالات فوق فقط مجازات اشد مندرج در دادنامه قابل اجرا است و جمع میان مجازات‌ها منتفی است (جعفرپور صادق؛ سیاوشی، ۱۳۹۹: ۳۸۱-۳۸۲).

۲-۱. جمع تشدید و تخفیف مجازات

براساس بند «خ» ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی ق.م.ا، از این پس اعمال تخفیف در جرایم متعدد بر خلاف ماده‌ی ۱۳۴ سابق، همانند جرم واحد است. بنابراین، با احراز وصف تعدد جرم دادگاه می‌تواند اگر کیفیت مخففه مندرج در ماده‌ی ۳۸ ق.م.ا را در هر یک از جرایم ارتكابی محرز دید صرفاً مجازات آن جرم را طبق ماده‌ی ۳۷ تخفیف دهد. بند «خ» ماده‌ی ۱۳۴ بیان می‌دارد: «در تعدد جرم در صورت وجود جهات تخفیف مجازات برای هر یک از جرایم، مطابق مواد (۳۷) و (۳۸) این قانون اقدام می‌شود». به عبارت دیگر، دادگاه می‌تواند پس از اعمال تشدید، چنانچه محکوم علیه بنا به جهات مندرج در ماده‌ی ۳۷ ق.م.ا سزاوار تخفیف بود مجازات او را تقلیل دهد یا تبدیل کند. اختیار دادگاه در تعیین میزان تخفیف با وصف تعدد جرم محدود به همان اصولی است که در محکومیت به اتهام جرم واحد در نظر گرفته شده است. باری، این احتمال همواره وجود دارد که با یکسان‌سازی قواعد تخفیف میان جرایم واحد و متعدد اثر اربعایی تشدید مجازات تضعیف و در نهایت مفهوم تعدد از محتوا تهی گردد (اردبیلی، ۱۳۹۹: ۱۴۶/۳-۱۴۷). فرضاً اگر شخصی مرتکب یک فقره خیانت در امانت (با مجازات ۳ ماه تا ۱۸ ماه) و یک فقره کلاهبرداری (با مجازات ۱ تا ۷ سال) با فرض وجود تخفیف شود، دادگاه برای اعمال جمع تشدید و تخفیف مجازات ابتدا باید مجازات‌ها را تشدید کند، به این صورت که برای خیانت در امانت مجازاتی در بازه‌ی «۱۰ ماه و ۱۵ روز تا ۱۸ ماه» و برای کلاهبرداری مجازاتی در بازه‌ی «۴ سال و یک روز تا ۷ سال» تعیین کند، اما اگر دادگاه برای خیانت در امانت ۱۶ ماه حبس و برای کلاهبرداری ۵ سال حبس در نظر بگیرد و بخواهد مجازات جرم کلاهبرداری را طبق بند «الف» ماده‌ی ۳۷ با دو درجه تخفیف به ۷ ماه حبس تقلیل دهد (باتوجه به اینکه ملاک تخفیف جهت اعمال ماده‌ی ۳۷ «مجازات قانونی» است و چون جرم کلاهبرداری طبق ماده‌ی ۱۹ درجه‌ی ۴ محسوب می‌شود با دو درجه تخفیف درجه‌ی ۶ محسوب شده و قاضی باید حکم بیش از ۶ ماه تا دو سال حبس دهد). در این صورت چون مجازات

کلاهبرداری با اعمال تخفیف، خفیف‌تر از مجازات جرم خیانت در امانت است، مجازات جرم خیانت در امانت اشد محسوب شده و همین مجازات اجرا می‌گردد (باتوجه به قسمت اول بند «ث» ماده‌ی ۱۳۴ ق.م.ا). با ذکر این مثال درمی‌یابیم که اعمال تخفیف طبق ماده‌ی ۳۷ سبب بی‌اثر شدن قواعد تشدید مجازات نسبت به جرم مورد تخفیف می‌شود.

۱-۳. جرایم مختلف تحت عنوان واحد

منظور از این مورد زمانی است که فرد مرتکب چند جرم شده باشد که هریک از این رفتارها مشمول یک عنوان مجرمانه است، اما مجموع این جرایم در قانون دارای وصف مجرمانه علی‌حده‌ای است و به عنوان جرمی خاص معرفی شده است (الهام و برهانی، ۱۳۹۶: ۲۲۲/۲). مثلاً رانندگی بدون گواهینامه وفق ماده‌ی ۷۲۳ ق.م.ا جرم است؛ از طرفی رانندگی منجر به فوت هم طبق ماده‌ی ۷۱۴ جرم‌انگاری شده اما مقنن به طور خاص در ماده‌ی ۷۱۸ برای کسی که بدون پروانه مرتکب تصادف رانندگی منجر به مرگ شود (در واقع مرتکب دو عنوان مجرمانه شده) یک مجازات تعیین کرده است، به این صورت که مرتکب رانندگی بدون پروانه منجر به فوت فقط به مجازات ماده‌ی ۷۱۸ محکوم می‌شود و مقررات تعدد در مورد وی اعمال نمی‌گردد (شامیاتی، ۱۳۹۳: ۲۱۷). از این رو، قانونگذار در بند «د» ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی ق.م.ا مقرر داشته است: «در صورتی که مجموع جرایم ارتكابی در قانون عنوان مجرمانه‌ی خاصی داشته باشد، مقررات تعدد جرم اعمال نمی‌شود و مرتکب به مجازات مقرر در قانون محکوم می‌شود».

۱-۴. اعمال مجازات‌های تکمیلی و تبعی در حالت تعدد

بر اساس بند «ح» ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی ق.م.ا در صورتی که بین مجازات‌های جرایم متعدد، مجازاتی وجود داشته باشد که با یکی از مصادیق مجازات‌های تبعی یا تکمیلی (مصادیق مجازات‌های مندرج در مواد ۲۳ یا ۲۶ ق.م.ا) یکسان باشد، آن مجازات در هر صورت اجرا می‌شود، خواه اینکه مجازات اشد باشد یا خواه اینکه مجازات اشد نباشد، برای مثال، اگر فردی مرتکب جرم جعل (با مجازات قانونی سه تا ده سال حبس) و جرم صدور چک بلامحل (با مجازات ۶ ماه تا ۱ سال حبس و ممنوعیت از داشتن دسته چک به مدت دو سال) شده باشد و دادرس برای جرم جعل، وی را به ۹ سال حبس و برای جرم صدور چک

بلامحل، او را به ۱۰ ماه حبس و دو سال ممنوعیت از داشتن دسته چک محکوم کرده باشد، در این جا اگرچه مجازات قضایی جعل، اشد از مجازات صدور چک بلا محل است اما چون ممنوعیت از داشتن دسته چک از مجازات های مذکور در ماده ی ۲۳ است که به عنوان مجازات اصلی مقرر شده است؛ بنابراین، علاوه بر مجازات جعل (یعنی ۹ سال حبس)، مجازات ممنوعیت از داشتن دسته چک نیز اجرا می شود (احمدزاده و تام، ۱۳۹۹: ۱۱۰) ضمناً چنانچه مجازات اشد و یک یا چند فقره از مجازات های غیر اشد دارای مصادیقی از مجازات های تکمیلی یا تبعی (مجازات های مندرج در مواد ۲۳ یا ۲۶ ق.م.ا) به عنوان مجازات اصلی باشند همه این گروه از مجازات ها در هر صورت اجرا می شوند. در بعضی از صور تعدد جرم، چنانچه مجازات اشد فاقد مجازات تبعی بوده ولی مجازات غیر اشد دارای مجازات تبعی باشد، مقنن برای پرهیز از آثار نامطلوب عدم اجرای مجازات تبعی مقرر داشته که درباره ی مجازات اخف که دارای آثار تبعی است مجازات تبعی نیز علاوه بر مجازات اشد به موقع اجرا گذاشته شود (احمدزاده و تام، ۱۳۹۹: ۱۱۱). مثلاً اگر فردی به دلیل ارتکاب دو جرم به مجازات حبس درجه ی سه و مجازات جزای نقدی درجه ی ۱ محکوم شده باشد در اینجا طبق ماده ی ۲۵ ق.م.ا مجازات حبس درجه سه دارای مجازات تبعی ولی مجازات جزای نقدی درجه ی ۱ فاقد مجازات تبعی است؛ در این مورد چون مجازات جزای نقدی اشد است این مجازات اجرا می شود، لکن مجازات تبعی حبس درجه ی سه نیز به استناد قسمت اخیر بند «ح» در مورد وی به اجرا گذاشته می شود. به نظر در فرضی که چندین جرم غیر اشد وجود داشته باشد که هریک واجد آثار تبعی مستقلی باشند ولی مجازات جرم اشد فاقد آثار تبعی باشد، تنها شدیدترین مجازات تبعی بر مرتکب بار می شود (نه جمع آنها) به چند دلیل؛ اولاً، تفسیر مضیق به نفع متهم در حالت شک و نبود صراحت قانونی (زیرا قسمت اخیر بند «ح» تنها به حالتی اشاره دارد که فقط یکی از مجازات های جرایم خفیف تر دارای آثار تبعی باشد نه همه ی آنها، بنابراین قسمت اخیر بند «ح» فرض مزبور را شامل نمی شود). ثانیاً، حیات آثار تبعی نشئت گرفته از مجازات اصلی است، یعنی باید مجازات اصلی وجود داشته باشد که به تبع آن آثار تبعی بر آن بار شود، بنابراین از آنجایی که قانونگذار در تعدد جرایم تنها مجازات اصلی اشد را در مورد مرتکب قابل اجرا دانسته نه تمام آنها را پس به طریق اولی نیز آثار تبعی همه ی جرایم

ارتكابی غیرا شد با هم جمع نخواهد شد، بلکه تنها شدیدترین مجازات تبعی بر مرتکب (در فرضی که مجازات اشد فاقد آثار تبعی است) بار خواهد شد.

۲. چالش‌های موجود در تعدد مادی جرم و راهکارها

قانونگذار در تنظیم تعدد جرایم تعزیری چالش‌ها و ابهامات بسیاری را از خود به جا گذاشته است که هم زمینه‌ساز تشتت آراء در مراجع قضایی را فراهم آورده و هم باعث صدور نظریات مشورتی کثیری از اداره‌ی حقوقی در این زمینه گردیده است، به طوری که در حال حاضر کمتر آراییی در موارد مشابه از مراجع قضایی مشاهده می‌شود که از یک قاعده‌ی واحد تبعیت کرده باشند. از این رو، ضمن بیان چالش‌ها و ابهامات موجود در تعدد مادی به ارائه‌ی راهکارهای برای برون‌رفت از این چالش‌ها پرداخته شده است.

۲-۱. عدم ارائه‌ی ملاک برای تشخیص جرایم مختلف از مشابه

مقنن در ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی در کاربرد قواعد تعدد، بین جرایم ارتكابی مختلف و مشابه فرق نهاده است، بدون اینکه ملاکی برای این تمایز مشخص کند. از این رو، تشخیص این مهم همواره با دشواری‌هایی همراه است و عدم ارائه‌ی ملاک یا ملاک‌هایی برای تشخیص این جرایم توسط مقنن سبب شده است که قضات در عمل با چالش‌های عدیده‌ای مواجه شوند؛ اشتباه در هریک از این موارد سبب تضییع حقوق متهم خواهد شد که این اهمیت موضوع را دوچندان کرده است. فرضاً چنانچه فردی مرتکب ساخت، خرید، فروش، ورود و ترویج سکه‌ی قلب (موضوع ماده‌ی ۵۱۸ ق. تعزیرات ۱۳۷۵) شود، مرتکب جرایم مشابه شده است یا مختلف؟

۲-۱-۱. تعریف جرایم مختلف و مشابه

در این رابطه معیارهای متعددی ارائه شده است: معیار اول؛ در این موارد برخی معتقدند جرایم مختلف (غیرمشابه) جرایمی هستند که هیچ شباهت یا ارتباطی از لحاظ عنوانی یا مجازات با یکدیگر نداشته باشند. برای مثال توهین، خیانت در امانت، آدم‌ربایی و سرقت نسبت به یکدیگر جرایم مختلف به شمار می‌روند. در مقابل، جرایم مشابه جرایمی هستند که دارای عناوین مشابه و مجازات‌های یکسانی هستند. از این رو به سه گروه قابل تقسیم

اند (احمدزاده و تام، ۱۳۹۹: ۹۹-۱۰۱): الف) گروه اول از جرایم مشابه آن دسته از جرایمی هستند که با یک عنوان مجرمانه‌ی خاص به صورت متعدد ارتکاب یابند. مثلاً ارتکاب چند فقره توهین ساده موضوع ماده‌ی ۶۰۸ ق.م.ا یا ارتکاب چند فقره نشر اکاذیب موضوع ماده‌ی ۶۹۸ ق.م.ا، از نوع جرایم مشابه به شمار می‌روند؛ ب) گروه دوم آن دسته از جرایمی هستند که به رغم وجود وحدت در عنصر قانونی آنها به شیوه‌های مختلف رفتاری قابل تحقق اند. به عبارت دیگر، علی‌رغم واحد بودن حکم و مستند قانونی، در برخی از اجزای تشکیل‌دهنده‌ی عنصر مادی تفاوت دارند. مثلاً چنانچه فردی مرتکب حمل، نگهداری، خریداری یا معامله‌ی سلاح شکاری (موضوع بند «الف» ماده‌ی ۶ قانون مجازات قاچاق اسلحه و مهمات و دارندگان سلاح و مهمات غیرمجاز) یا خرید و فروش و ترویج سکه‌ی قلب (موضوع ماده‌ی ۵۱۸ ق.م.ا) شود، تعدد جرایم از نوع جرایم مشابه به شمار می‌روند. البته باید گفت که در این گروه از جرایم علاوه بر واحد بودن رکن قانونی باید مجازات همه این رفتارها نیز یکسان باشد. پ) گروه سوم از جرایم مشابه جرایمی هستند که به حکم قانونگذار مجازات جرم دیگری برای آنها مقرر شده است یا اینکه در حکم جرم دیگری محسوب می‌شوند (مانند جرم کلاهبرداری با جرم انتقال مال غیر).

معیار دوم؛ در مقابل، برخی دیگر از حقوقدانان ملاک تمایز جرایم مختلف از مشابه را صرفاً تفاوت در عنصر مادی جرایم ارتكابی می‌دانند بدین نحو که اگر جرایم ارتكابی عنصر مادی یکسانی داشته باشند جرایمی مشابه محسوب می‌شوند، اما اگر جرایم ارتكابی عنصر مادی یکسانی نداشته باشند حتی اگر عنصر قانونی آنها یکسان باشد جرایم مشابه‌ای به حساب نمی‌آیند، بلکه از دسته‌ی جرایم مختلف محسوب می‌شوند. با این توضیح اگر شخصی مرتکب افعال مزبور در ماده‌ی ۷۰۶ ق.م.ا شود، علی‌رغم وحدت در رکن قانون به لحاظ تفاوت در عنصر مادی افعال ارتكابی، جرایم مختلفی محسوب می‌شوند (اردبیلی، ۱۳۹۹: ۱۷۸/۳).

از میان دو معیار ارائه شده معیار اولی درست‌تر به نظر می‌رسد. به این دلیل که هرگاه بنا به عدم صراحت قانون، قادر به تشخیص جرایم مختلف از مشابه نبودیم، اصل تفسیر مضیق چنین حکم می‌کند که آن دسته از جرایمی که به رغم وجود وحدت عنصر قانونی، عنصر مادی متفاوتی دارند؛ جرایمی مشابه محسوب شوند؛ چرا که در جرایم مشابه تشدید

از «اختیارات» دادگاه است که این خود حقوق متهم را بیشتر تأمین می کند (روستایی، رحمانیان، ۱۴۰۱: ۱۲۱).

۲-۱-۲. نظریه‌ی اداره‌ی حقوقی در مورد جرایم مختلف و مشابه

اداره‌ی حقوقی قوه‌ی قضاییه در نظریه‌ی مشورتی شماره‌ی ۴۱۵/۹۹/۷ مورخ ۱۳۹۹/۴/۱۷ بیان داشته است: «در موارد زیر، جرایم، غیرمختلف محسوب می‌شود: ۱- ارتکاب یک جرم خاص به صورت متعدد مانند ارتکاب متعدد سرقت‌های منطبق با یک ماده‌ی مشخص؛ ۲- جرایمی که به‌رغم تعدد عنصر قانونی و متفاوت بودن مجازات‌ها تحت عنوان جرم واحد شناخته می‌شوند؛ مانند سرقت‌های متعدد، جعل اسناد مختلف، صدور چک بلامحل به هر شیوه که در قانون مقرر شده است؛ ۳- رفتارهای متعدد مجرمانه که موضوع آنها واحد است؛ مانند حمل، نگهداری، فروش، صادرات، واردات و ساخت مواد مخدر از نوع واحد، مشروبات الکلی، تجهیزات دریافت از ماهواره و اسلحه و مهمات از نوع واحد؛ ۴- دو یا چند رفتار مجرمانه که در یک ماده‌ی قانونی ذکر و برای آنها مجازات پیش‌بینی شده است؛ ۵- ارتکاب جرایمی که مجازات جرم دیگری درباره‌ی آنها مقرر شده است یا طبق قانون جرم دیگری محسوب می‌شود، مانند کلاهبرداری و جرایمی که مجازات کلاهبرداری درباره‌ی آنها مقرر شده است و یا طبق قانون، کلاهبرداری محسوب می‌شود؛ ۶- شروع، معاونت و مباشرت در یک جرم. ضمناً در مواردی که به موجب نص خاص یا رأی وحدت رویه دیوان عالی کشور از قبیل رأی شماره‌ی ۶۲۴ مورخ ۱۳۷۷/۱/۱۸ هیأت عمومی دیوان عالی کشور (جعل و استفاده از سند معجول) ضوابط و معیارهای خاصی مقرر شده باشد، به همان ترتیب عمل می‌شود».

به نظر می‌رسد که این نظریه‌ی مشورتی اداره‌ی حقوقی از قوت چندانی برخوردار نباشد به چند دلیل؛ اولاً، بنابر بند دوم این نظریه، مشابه دانستن جرایمی که دارای مجازات‌های متفاوتی هستند، سبب لغو حکم مقرر در بند «الف» ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی خواهد شد، چراکه عملاً امکان تعیین مجازات در جرایمی که دارای کیفرهای مختلفی هستند فراهم نیست. به عنوان مثال اگر جرم جعل در اسناد رسمی و جعل در اسناد عادی را طبق بند دوم نظریه‌ی مشورتی مشابه بدانیم، با توجه به اینکه قاضی مکلف به تعیین صرفاً یک مجازات است، به لحاظ تفاوت در میزان مجازات‌ها امکان رعایت مقررات تعدد طبق

بند «الف» ماده ۱۳۴ اصلاحی فراهم نخواهد بود. ثانیاً صرف تشابه در عناوین مجرمانه و وحدت در عنصر قانونی آنها در جرایمی همانند کلاهبرداری عادی و مشدد (موضوع ماده ۱ قانون تشدید) که مجازات قانونی آنها نیز یکسان نیست، دلیلی بر مشابهت جرایم نیست، زیرا صرف نظر از تفاوت در مجازات قانونی، اوصاف رفتار مجرمانه‌ی آنها نیز متفاوت از یکدیگر است.^۱ ثالثاً، شروع و معاونت در تمامی جرایم تعزیری حتی اگر هم ردیف ارتکاب جرم اصلی موضوع تعدد جرم باشند، مختلف محسوب می‌شوند نه مشابه، به این دلیل که هریک از جرایم مجازات متفاوتی دارند. برای مثال اگر فردی اتومبیل (الف) را عامدانه به آتش کشد، مجازات قانونی آن وفق ماده ۶۷۶ ق.م.ا.جس درجه‌ی پنج است، درحالی‌که مجازات شروع به این جرم نسبت به اتومبیل (ب) طبق ماده ۱۲۲ جس یا شلاق یا جزای نقدی درجه‌ی شش خواهد بود. بنابراین، باتوجه به تفاوت در میزان مجازات قانونی این دو جرم، امکان اعمال قاعده بند «الف» ماده ۱۳۴ اصلاحی وجود ندارد و به‌رغم تشابه عنوان، دو جرم مختلف به‌شمار می‌آیند (احمدزاده، الهام، تام، ۱۴۰۰: ۱۷-۱۸).

۲-۲. ابهام در نحوه‌ی شمارش چند جرم مشابه از مختلف در تعدد مادی جرایم تعزیری

یکی از چالش‌های نظام تعدد مادی جرم به موجب ماده ۱۳۴ اصلاحی مسکوت بودن قانون در خصوص نحوه‌ی شمارش چند جرم مشابه از مختلف است. به عبارت دیگر، در ماده ۱۳۴ اصلاحی برای اعمال قواعد تعدد، علی‌القاعده در شمارش جرایم مختلف از مشابه با مشکل خاصی مواجه نخواهیم بود. اما مشکل جایی بروز پیدا می‌کند که چند جرم مشابه در کنار یک یا چند جرم مختلف قرار بگیرد. مثلاً اگر شخصی متهم به ارتکاب سه فقره خیانت در امانت (با مجازات ۳ ماه تا ۱۸ ماه حبس) یک فقره سرقت (با مجازات شش

۱. در تعدد جرایم مشابهی که دارای مجازات نسبی اند، همچون کلاهبرداری به نظر می‌رسد با توجه به حکم مقرر در بند «الف» ماده ۱۳۴ اصلاحی که تعیین یک مجازات را الزامی دانسته است، صرفاً یک فقره مجازات جزای نقدی بر اساس جرمی که مال برده شده در آن نسبت به سایر جرایم بیشتر است، تعیین می‌شود. به عبارت ساده‌تر، میزان جزای نقدی اشد ملاک تعیین مجازات قرار خواهد گرفت؛ زیرا با حکم به جزای نقدی اشد، مابقی جزای نقدی نیز مورد حکم واقع می‌شوند.

ماه تا سه سال حبس) و یک فقره تهدید (با مجازات یک ماه تا یک سال حبس یا تا ۷۴ ضربه شلاق) شود. مشخص نشده است که مجموع جرایم مختلف را دو فقره (یک فقره تهدید + یک فقره سرقت) یا سه فقره (یک فقره سرقت، یک فقره تهدید و یک فقره خیانت در امانت) یا ۵ فقره (یک فقره تهدید، سه فقره خیانت در امانت و یک فقره سرقت) بدانیم و این مسئله ضمن ایجاد چالش برای دستگاه قضا باعث تشتت آراء متعدد در موارد مشابه نیز خواهد شد، زیرا در شمارش جرایم مشابه از مختلف سه حالت متصور است:

۱- جرایم مختلف را بر مبنای عنوان مجرمانه‌ی خاصی که دارند شمارش می‌کنیم، پس در مثال حاضر چون با سه عنوان مجرمانه (خیانت در امانت، سرقت و تهدید) مواجه ایم، تعداد جرایم ارتكابی نیز سه عدد شمارش می‌شود.

۲- جرایم مختلف از مشابه را تفکیک کرده و تحت دو عنوان جرایم مختلف و مشابه شمارش می‌کنیم. بر این اساس در مثال مزبور سه فقره خیانت در امانت را در گروه جرایم مشابه قرار داده و جداگانه شمارش می‌کنیم و جرایم تهدید و سرقت را در گروه دیگر (جرایم مختلف) قرار داده و جداگانه شمارش می‌کنیم.

۳- ملاک شمارش جرایم مختلف، جمع تمامی جرایم ارتكابی فارغ از مشابه یا مختلف بودن آنها است، بنابراین تک تک خیانت در امانت‌ها محاسبه شده و با جرایم دیگر یعنی تهدید و سرقت جمع می‌شوند (احمدزاده و تام، ۱۳۹۹: ۱۰۴). نحوه‌ی شمارش جرایم مختلف در حالت اخیر بر سایر حالات ارجحیت دارد، چراکه به لحاظ عملی در محاسبه‌ی مجازات‌ها و اعمال مقررات تعدد بر سایر الگوها تالی فاسد مترتب است و ممکن است میان قواعد تعدد جرایم مختلف با مشابه تداخل صورت گیرد، بنابراین شایسته است که از الگوی اخیر بهره جوییم. از این رو، چنانچه شخصی متهم به ارتكاب چند فقره جرم مشابه و مختلف با یکدیگر باشد، مشابه یا مختلف بودن جرایم ارتكابی تأثیری بر شمارش تعداد جرایم نخواهد داشت و تعداد جرایم ارتكابی (اعم از مشابه و مختلف) ملاک شمارش خواهد بود و در این حالت وجود جرایم مشابه تنها منجر به تعیین یک مجازات می‌شود. بدین ترتیب در مثال مزبور با توجه به اینکه مجموع جرایم ارتكابی ۵ فقره است، برای اعمال مقررات تعدد جرم طبق بند «پ» ماده‌ی ۱۳۴ عمل می‌شود، یعنی برای جرایم خیانت در امانت تنها یک فقره مجازات در بازه‌ی ۱۸ ماه تا ۲۲ ماه و ۱۵ روز و برای سرقت

مجازات‌ی در بازه‌ی ۳۶ ماه تا ۴۵ ماه و برای جرم تهدید مجازاتی در بازه‌ی ۱۲ تا ۱۵ تعیین می‌گردد ولی در نهایت تنها مجازات اشد مندرج در دادنامه قابل اجرا است.^۱

۳-۲. روشن نبودن ملاک تشخیص تعداد جرایم ارتكابی جهت شمارش و اعمال قواعد تعدد از نظر زمانی

باتوجه به ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی ق.م.ا، تشخیص تعداد جرایم ارتكابی (اعم از مختلف یا مشابه) توسط قاضی در تعیین میزان مجازات مرتکب حائز اهمیت است. زیرا تعداد جرایم ارتكابی بسته به اینکه کمتر از سه جرم باشد یا بیشتر از آن، دارای آثار متفاوتی است. و چه بسا در عمل، جرایم ارتكابی مرتکب اصلاً وصف تعدد جرم را پیدا نکنند و با مرتکب جرایم متعدد به مثابه‌ی مرتکب جرم واحد رفتار شود. حال، پرسش این است که ملاک تشخیص تعداد جرایم ارتكابی جهت شمارش و اعمال قواعد تعدد طبق ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی چه زمانی است؟ به عنوان مثال، چنانچه یکی از جرایم ارتكابی قبل از صدور حکم (اعم از اینکه قبل از تعقیب کیفری یا در زمان دادرسی) به علت اعلام گذشت شاکی یا هر علت دیگر از بین برود، آیا باز هم در این حالت می‌تواند مقررات تعدد را نسبت به کلیه جرایم اعمال کرد یا باید مقررات تعدد را نسبت به آن دسته از جرایمی که باقی مانده اند اعمال نمود؟

در این خصوص از نظر زمانی سه ملاک متصور است: ۱- قبل از تعقیب کیفری؛ ۲- در زمان صدور کیفرخواست؛ ۳- در زمان صدور حکم. جهت روشن شدن زمان تشخیص تعداد جرایم ارتكابی به ترتیب هر یک از این موارد بررسی شده اند تا در پایان مشخص شود که کدام یک از این موارد با اصول حقوقی سازگارتر است و قضات نیز برای اعمال قواعد تشدید در راستای ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی باید پایبند به کدام یک از این ملاک‌ها باشند.

۱. در پرونده‌ی کلاسه‌ی ۹۵۰۹۹۸۲۵۵۴۵۰۱۴۴۸ شعبه‌ی ۱۱ دادگاه تجدیدنظر استان مرکزی نیز این نظر ملاک عمل قرار گرفته است و آن را نسبت به سایر نظرات مزبور ارجح می‌داند.

۲-۳-۱. تحقق تعدد جرم پیش از تعقیب کیفری

برای اعمال قاعده‌ی تشدید مجازات در تعدد مادی، یک نظریه این است که باید دید قبل از تعقیب کیفری، متهم مرتکب چند جرم شده است و بر اساس آن به اعمال قاعده‌ی تشدید مجازات از باب تعدد جرم پرداخت و دیگر اهمیتی ندارد بعد از این تاریخ برخی از جرایم بنا به دلایلی اصلاً تعقیب نشوند یا بعد از تعقیب نسبت به آنها قرار منع تعقیب صادر شود (عباسی، ۱۳۹۵: ۱۶۶). برای مثال فردی که مرتکب یک فقره تهدید و یک فقره خیانت در امانت و دو فقره سرقت شده است، طبق این نظریه چون فرد مرتکب چهار جرم شده باید براساس این چهار جرم مجازات تشدید شود، یعنی بند «پ» ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی، حتی اگر برخی از آن جرایم به تعقیب منجر نشود، چراکه این فرد در عالم ثبوت مرتکب چهار جرم شده است. ایرادی که به این نظریه وارد است آن است که شاید بعضی از جرایم ارتكابی قابل گذشت باشد و شاکی تمایلی به تعقیب کیفری مرتکب نداشته باشد یا اینکه پیش از تعقیب کیفری آن عمل جزایی نسخ شود. بنابراین، این نظریه هیچ‌گاه نمی‌تواند مبنایی برای اعمال قاعده‌ی تعدد جرم باشد، چراکه علاوه بر اینکه با اصول حقوقی سازگاری ندارد، با تفسیر مضیق به نفع متهم نیز منافات دارد.

۲-۳-۲. تحقق تعدد در زمان صدور کیفرخواست

بنا بر این نظریه، ملاک تشخیص تعداد جرایم ارتكابی برای اعمال قاعده‌ی تعدد جرم در زمان صدور کیفرخواست است. به این بیان که قاضی ضمن صدور حکم جهت اعمال قواعد تعدد مادی باید به کیفرخواست صادره از سوی دادستان مراجعه کند و بنگرد که دادستان در زمان صدور کیفرخواست با چند عنوان مجرمانه مواجه بوده است، اگر کیفرخواست با تعدد جرایم ارتكابی به دادگاه فرستاده شود، دادگاه نیز باید طبق جرایم مندرج در کیفرخواست به اعمال قاعده‌ی تعدد مادی جرم پردازد. برای مثال اگر کیفرخواست بر مبنای دو یا سه جرم تنظیم شده باشد و به دادگاه فرستاده شود دادگاه نیز باید برحسب مختلف یا مشابه بودن جرایم ارتكابی حسب مورد طبق بند «الف» و «ب» ماده‌ی ۱۳۴ اقدام به صدور حکم کند، اما اگر کیفرخواست بر مبنای چهار جرم یا بیشتر تنظیم شده باشد و به دادگاه ارسال شود، دادگاه باید برحسب مختلف یا مشابه بودن جرایم ارتكابی حسب مورد طبق بند «الف» و «پ» ماده‌ی ۱۳۴ اقدام به انشاء حکم نماید.

در رد این نظریه می‌توان به چند دلیل اشاره نمود: اولاً، با استناد به ماده‌ی ۲۸۰ ق.آ.د.ک که مقرر می‌دارد: «عنوان اتهامی که در کیفرخواست درج می‌شود، مانع از تعیین عنوان صحیح قانونی توسط دادگاه نیست»، می‌توان به این نتیجه رسید که دادرس دادگاه مکلف به تبعیت از تعداد جرایم مندرج در کیفرخواست دادستان نیست. ثانیاً، این دادرس دادگاه است که سرانجام باید در صدور حکم قاعده‌ی تعدد مادی را اعمال کند نه دادستان، پس تشخیص دادستان در تعداد جرایم ارتكابی، نمی‌تواند برای قاضی دادگاه لازم‌الاتباع باشد. ثانیاً، تفسیر به نفع متهم نیز می‌تواند دلیل دیگری برای عدم پذیرش این نظریه باشد.

۳-۳-۲. تحقق تعدد در زمان صدور حکم

طبق این نظریه دادرس در هنگام صدور حکم باید توجه کند که برای اعمال قاعده‌ی تعدد مادی با چند جرم مواجه است. به عبارت دیگر، ملاک تشخیص تعداد جرایم ارتكابی برای اعمال قاعده‌ی تعدد زمانی است که قاضی اقدام به صدور حکم می‌کند. مثلاً اگر پرونده‌ی کیفری متهم با کیفرخواست دو جرم به دادگاه ارسال شده باشد، اما یکی از جرایم ارتكابی پس از رسیدگی و قبل از صدور حکم به علت گذشت شاکی در جرایم قابل گذشت یا به هر علت دیگری (از جمله مرور زمان یا نسخ یکی از عناوین جزایی) از بین رفته باشد، در نهایت یک جرم در زمان صدور حکم باقی می‌ماند و قاضی نیز در این حالت باید تنها بر مبنای آن یک جرم رأی صادر کند. این نظریه نسبت به دو نظریه‌ی قبل قابل دفاع‌تر است، چراکه هم با منطق حقوقی سازگاری دارد و هم منافع متهم را بیشتر تأمین می‌کند.^۱

برخی از حقوق‌دانان در این باره بیان داشته اند که: «چنانچه علت مختومه شدن پرونده در دادرسی یا در دادگاه قبل از صدور حکم بنابر علل قانونی (اعم از شخصی یا عینی) باشد، نظیر (عوامل مواجهه، جنون، اضطراب و امثالهم) یعنی اصولاً جرمی واقع نشده یا قابل انتساب به فرد نباشد (فقدان سوء نیت یا صغر سن مرتکب)، قاعده‌ی تعدد جاری نیست، زیرا رفتارهای ارتكابی دیگر جرم نیست، اما اگر علت، گذشت شاکی یا شمول عفو یا مرور زمان باشد، یعنی در جرم بودن رفتارهای ارتكابی شک و شبهه‌ای در میان نباشد، قواعد

۱. رویه‌ی قضایی ایران نیز این نظر را برگزیده است که مبین آن دادنامه‌ی شماره‌ی ۹۹۰۹۹۸۲۲۹۲۸۰۱۶۰۴ مورخ ۱۳۹۹/۰۹/۲۲ صادره از شعبه‌ی دوم دادگاه کیفری دو شهرستان رباط کریم است که شعبه‌ی نهم دادگاه تجدیدنظر استان تهران نیز آن را تأیید نموده است.

تعدد جاری است، از دیدگاه قانونگذار، ملاک ارتکاب جرایم متعدد در زمان وقوع است نه محاکمه یا اجرا، لذا قبل از محاکمه اگر یکی از جرایم بنابر ارفاق‌های قانونگذاری و یا گذشت شاکی یا عفو سبب زوال یکی از جرایم گردید، قاعده‌ی تعدد باید بر اساس کل جرایم ارتكابی تعیین گردد نه جرایم باقی‌مانده. هرچند در ماهیت برخی از عوامل سقوط مجازات‌ها نظیر (توبه و مرور زمان) ممکن است اختلاف نظر باشد. لذا علل قضائی (عفو، مرور زمان، گذشت شاکی) سبب زوال وصف تعدد جرم نمی‌شود برخلاف علل قانونی» (گلریز، ۱۳۹۴: ۲۴۵/۱-۲۴۶). قسمت اخیر این نظر از قوت چندانی برخوردار نیست به چند دلیل: اولاً، قانونگذار در بند «ب» و «پ» ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی بیان داشته است که قاضی باید برای هریک از جرایم ارتكابی مجازات تعیین کند حال چگونه ممکن است برای جرمی که پیش از صدور حکم در دادسرا یا در دادگاه بنا به علل قضایی مختومه شده مجازات تعیین کند و آن جرم را مورد حکم قرار دهد. ثانیاً، در رد این ادعا که گفته شده: «ارتکاب جرایم متعدد در زمان وقوع جرم است، نه محاکمه یا اجرا» باید بیان داشت که وصف تعدد (مادی) زمانی محقق می‌شود که فرد مرتکب چندین جرم شده اما در خصوص هیچ یک از آن جرایم حکم قطعی صادر نشده باشد؛ مع الوصف می‌دانید جرایم زمانی مورد حکم (اعم از بدوی یا قطعی) قرار می‌گیرند که طبق قانون جهاتی برای تعقیب آنها وجود داشته باشد پس با این اوصاف نمی‌توان برای جرایم قابل گذشتی که شاکی تمایلی به تعقیب متهم ندارد یا از تعقیب آن صرف نظر کرده مجازات تعیین کرد و مجازات جرم دیگر را بر مبنای آن تشدید نمود. با این استنباط نمی‌توان این ادعا را که می‌گوید «ارتکاب جرایم متعدد در زمان وقوع جرم است نه محاکمه یا اجرا» درست دانست. ثالثاً، این دیدگاه برخلاف تفسیر مضیق در موارد شک، و نافی منافع متهم است.

بنابراین، با توجه به توضیحات فوق می‌توان به چالش‌هایی که در خصوص زمان تشخیص جرایم متعدد برای اعمال قواعد تعدد جرم به وجود آمده پایان داد و ملاک تشخیص تعداد جرایم متعدد را زمان صدور حکم دانست. به همین جهت حتی اگر پس از صدور حکم قطعی بنا به دلایلی از جمله گذشت شاکی در جرایم قابل گذشت یا نسخ یک عنوان جزایی با کاهش تعداد جرایم ارتكابی مواجه شدیم که این امر مؤثر در کاهش میزان مجازات اجرایی مرتکب باشد، باز هم تأثیری در حکم صادره ندارد چراکه ملاک

تشخیص تعداد جرایم برای اعمال قواعد تعدد جرم زمان صدور حکم است. نظریه‌ی مشورتی شماره‌ی ۴۱۵/۹۹/۷ مورخ ۱۳۹۹/۴/۱۷ اداره‌ی حقوقی قوه‌ی قضائیه در این باره بیان می‌دارد: «در جرایم متعدد، اعم از مختلف یا غیرمختلف قابل گذشت، چنانچه پیش از صدور حکم قطعی در خصوص یکی از دو جرم قابل گذشت، با گذشت شاکی، قرار موقوفی تعقیب صادر شود، نسبت به جرم دیگر مقررات تعدد اعمال نمی‌شود و بر اساس مقررات جرم واحد تعیین کیفر می‌شود؛ ولی چنانچه بعد از صدور حکم قطعی، یکی از شکات گذشت کند، این امر تأثیری در مجازات تعیین شده که براساس مقررات تعدد صادر شده است ندارد».

۲-۴. ابهام در جریان قاعده‌ی عطف به ماسبق قانون لاحق نسبت به محکومیت

در تعدد جرم پیشین

از جمله چالش‌های نظام تعدد جرم آن است که گاه ممکن است با تصویب قانون جدید مقررات تعدد جرم که پیش‌تر در قانون سابق وجود داشته دستخوش تغییر شود. بدین نحو که در زمان حاکمیت قانون سابق برای اتهامات متعدد مرتکب، بر اساس قواعد تعدد مادی جرم، حکم قطعی صادر شده باشد، اما پیش از اجرا کامل مجازات، قانون جدیدی تصویب شود که از میزان تشدید قواعد تعدد جرم بکاهد و از این جهت نسبت به قانون سابق مساعدتر به حال محکوم باشد. چالشی که وجود دارد آن است که آیا قانون لاحق که از میزان تشدید قواعد تعدد کاسته نسبت به احکام قطعیت یافته‌ی سابق بر وضع قانون، عطف به ماسبق می‌شود؟ مثلاً حکم محکومیت شخصی بر مبنای مقررات تعدد مادی جرم که پیش‌تر در ق.م.ا سال ۱۳۹۲ حاکمیت داشته قطعی شده و مجازات ناشی از آن در حال اجرا است، حال که با تصویب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، مقررات تعدد مادی جرم دستخوش تغییر شده و مقررات مساعدتری در این خصوص نسبت به قانون سال ۹۲ وضع شده آیا این قانون نسبت به محکومیت‌های قطعی سابق مؤثر است؟

با دقت در ماده‌ی ۱۰ ق.م.ا معلوم می‌شود که قانونگذار در عطف به ماسبق نمودن قانون لاحق بین دو فرض قائل به تفکیک شده است: لازم‌الاجرا شدن قانون جدید «قبل» و «بعد» از قطعیت حکم. در فرض اول، قانون لاحق چه مجازات جرمی را کلاً بردارد، چه آن را تخفیف دهد و چه حکمی مساعدتر به حال متهم داشته باشد، باید در حکم دادگاه اعمال

شود (صدر ماده‌ی ۱۰)، اما در فرض دوم که قانون لاحق بعد از قطعی شدن حکم لازم‌الاجرا می‌شود، مقنن نقض قاعده‌ی اعتبار امر مختومه و تغییر حکم دادگاه را فقط در دو صورت اجازه داده است: اول اینکه قانون جدید، مجازات را کلاً بردارد، و مورد دوم این است که قانون جدید مجازات را تخفیف دهد، اما با اینکه در مقام بیان بوده حالت سوم یعنی اینکه قانون لاحق حاوی حکمی مساعدتر به حال متهم باشد را، مجوزی برای تغییر حکم صادر شده دادگاه در زمان حاکمیت قانون سابق ندانسته است (بندهای الف و ب).

پرسش این است که آیا ماده‌ی ۱۳۴ جدید ق.م.ا که در تعدد جرم حاوی حکم جدیدی است به «تخفیف مجازات» پرداخته یا صرفاً از سایر جهات «مساعدتر» به حال متهم است؟ باتوجه به صدر ماده‌ی ۱۰ ق.م.ا که می‌گوید «مجازات باید قبل از وقوع جرم مقرر شده باشد» و با عنایت به تفکیکی که قانونگذار در ادامه‌ی این بخش از ماده میان قوانین جرم‌زدا، مبتنی بر تخفیف و مساعدتر به حال متهم قائل شده است، مشخص می‌شود که منظور از «تخفیف»، کاستن از «مجازات قانونی» جرمی است که قبلاً برای آن مجازات تعیین شده است (تخفیف در مقام قانونگذاری). در مقابل، قانونی که بدون تغییر در میزان مجازات قانونی یک جرم، صرفاً با تغییر در اختیارات دادگاه در تعیین مجازات موجب کاستن از «مجازات قضایی» متهم شود (تخفیف در مقام کیفردهی)، جزو قوانین مساعدتر به حال مرتکب محسوب می‌شود (نه تخفیف‌دهنده‌ی مجازات). بنابراین، قانونی که از میزان تشدید در اجرای کیفیات مشدده بکاهد (یعنی ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی)، قانون تخفیف‌دهنده‌ی مجازات محسوب نشده و صرفاً قانونی است که از سایر جهات مساعدتر به حال مرتکب محسوب می‌شود. در نتیجه، باتوجه به بند «ب» ماده‌ی ۱۰، چنین قانونی نسبت به احکام قطعی یافت‌ه محاکم بی‌تأثیر است و نمی‌توان چنین قوانینی را به احکام قطعی یافت‌ه‌ی سابق بر وضع قانون تسری نمود.

البته نظرات متفاوتی در این خصوص توسط حقوقدانان ابراز شده است: الف) به نظر برخی حقوقدانان که مؤید نظر نگارندگان نیز است، چنانچه بر اساس ماده‌ی ۱۳۴ سابق حکمی صادر شده باشد، اصلاح این ماده به موجب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مجوزی برای اعمال بند «ب» ماده‌ی ۱۰ ق.م.ا نخواهد بود؛ زیرا مجازات قانونی تخفیف

نیافته و تنها قواعد حاکم بر تعیین مجازات عوض شده است (احمدزاده و تام، ۱۳۹۹: ۱۱۷).
 ب) در مقابل، عده‌ای دیگر بیان داشته اند: «اولاً ماده‌ی ۱۰ ق.م.ا. ۱۳۹۲، اطلاق دارد و ثانیاً اطلاق ماده‌ی ۱۰ شامل همه‌ی مواردی است که در قانون جدید به هر نحو مساعد به حال متهم باشد، اعم از اینکه قانون جدید قانون جرم‌انگاری باشد که مبتنی بر تخفیف است و یا قانون عام دیگری مثل تعلیق یا تخفیف و امثال آن باشد» (شمس ناتری، ۱۳۹۵: ۴۹). نظر اخیر به دلایلی پذیرفته نیست؛ اولاً، اطلاق ماده‌ی ۱۰ تنها شامل صدر ماده است نه بند «ب» که موضوع بحث ما است، زیرا قانونگذار در صدر ماده‌ی ۱۰ عطف به ماسبق شدن را شامل قوانینی مبنی بر تخفیف، عدم اجرای مجازات و جهات مساعدتر به حال مرتکب دانسته در حالی که در بند «ب» عطف به ماسبق شدن را صرفاً ناظر بر قوانین مبتنی بر تخفیف می‌داند؛ ثانیاً، همانطور که پیش‌تر گفته شد مقنن برای نقض قاعده‌ی اعتبار امر مختومه و تغییر حکم قطعی دادگاه فقط در دو صورت مجوز صادر کرده که آن هم شامل قانون جدیدی است که مجازات را کلاً بردارد که به قانون جرم‌زدا مصطلح است؛ قانون جدید صرفاً و به طور مستقیم میزان مجازات جرم را تخفیف دهد. با اینکه قانونگذار در مقام بیان بوده ولی حالت سوم یعنی اینکه قانون جدید حاوی حکم مساعدتر به حال متهم باشد را مجوزی برای تغییر حکم صادر شده در زمان حاکمیت قانون سابق که از اعتبار امر مختومه برخوردار بوده ندانسته است. ثالثاً، اینکه بیان داشته اند: «قانون جدید به هر نحو مساعد به حال متهم باشد، اعم از اینکه قانون جدید قانون جرم‌انگاری باشد که مبتنی بر تخفیف است، و یا قانون عام دیگری مثل تعلیق یا تخفیف و امثال آن باشد»، به نوعی خود دربردارنده‌ی نوعی تفسیر موسع به نفع متهم است که با اصول تفسیر منافات دارد، چرا که طبق اصول تفسیر در حالت شک باید تفسیر مضیق به نفع متهم کرد. رابعاً، عطف به ماسبق شدن قانون لاحق نسبت به احکام قطعیت یافته‌ی کیفری امری استثنایی و خلاف اصل است (اصل بر این است که قانون لاحق نسبت به احکام قطعیت یافته‌ی سابق بر وضع قانون بی‌اثر است و عطف به ماسبق نمی‌گردد) و در موارد این‌چنینی باید به قدر متیقن که همان قانون اخف است اکتفا کرد و از تسری آن به سایر موارد یعنی قانون مساعدتر اجتناب کرد. بنابراین، چون قواعد تعدد مادی جرم به موجب قانون کاهش حبس تعزیری مساعدتر به حال مرتکب محسوب

می شود نسبت به جرایم ارتكابی پیش از صدور حکم قطعی مؤثر است، اما نسبت به احکام قطعیت یافته‌ی پیش از آن تأثیری ندارد.

۲-۵. ابهام در تحقق تعدد جرم از جهت مقدار فاصله‌ی زمانی در رفتارهای ارتكابی متعدد

گاهی خود قانون از موضوع جرم با لفظ جمع یاد می کند، به عنوان مثال تحریک رزمندگان (موضوع ماده‌ی ۵۰۴ ق.م.ا، تعزیرات) یا اموال تاریخی (موضوع ماده‌ی ۵۶۲ ق. تعزیرات ۱۳۷۵)، در چنین مواردی چون لفظ به شکل جمع در قانون ذکر شده است، می توان گفت تعدد موضوع دلیل بر تعدد جرم نیست (شمس ناتری و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۶۵). اما ابهامی که همواره در تعدد جرم وجود دارد آن است که در جایی که متن قانون درباره‌ی موضوع جرم مفرد است، مانند ماده‌ی ۶۸۵ ق.م.ا «هرکس اصله‌ی نخل خرما ... قطع کند» آیا تعدد موضوعات متعدد در عالم خارج، جرم را متعدد می کند؟ به عبارت دیگر آیا انجام افعال مجرمانه مشابه به کرات باعث تعدد جرم می شود یا در این باره نیز باید شرایط زمانی را در نظر گرفت؟ مثلاً اگر شخصی در زمانی واحد اقدام به قطع چند اصله‌ی خرما از نخلستان دیگری کند در اینجا آیا می توان اعمال ارتكابی او را مشمول قاعده‌ی تعدد دانست یا باید آنها را جرمی واحد تلقی کرد؟ به نظر می رسد در این باره چون مرتکب در زمان واحدی، نسبت به بزه‌دیده‌ی واحد، به دفعات به ارتكاب یک نوع جرم مبادرت کرده، اعمال ارتكابی او مشمول مقررات تعدد جرم نمی شود. اما در غیر این صورت یعنی در صورتی که زمان ارتكاب جرایم متعدد باشد یا بزه‌دیده واحد نباشد یا جرایم ارتكابی مختلف باشند، باید بر جرایم ارتكابی مرتکب مقررات تعدد مادی جرم را حاکم دانست (شمس ناتری، جمشیدی، ۱۴۰۰: ۱۲۳).

۲-۶. سکوت قانونگذار در جمع همزمان تعدد و تکرار جرم

یکی از مهم ترین ابهامات مطرح در مبحث تعدد و تکرار جرم، جمع همزمان این دو نهاد حقوقی است. اگرچه قانونگذار مواد مربوط به تعدد و تکرار جرم را پشت سرهم آورده ولی از موارد جمع میان تعدد و تکرار جرم حرفی به میان نیاورده و سکوت بودن قانون در این مورد موجب بروز چالش هایی در عمل شده است. سؤالی که در این خصوص

مطرح می‌شود این است که چنانچه پرونده‌ای مشمول مقررات تعدد و تکرار جرم شود تکلیف دادگاه چیست؟ فرضاً شخصی که به دلیل ارتکاب کلاهبرداری (بیش از ۱۰۰ میلیون تومان) محکومیت قطعی به ۳ سال حبس پیدا کند و بعد از محکومیت قطعی، در بازه‌ی زمانی پیش از اعاده‌ی حیثیت و پیش از شمول مرور زمان اجرای حکم، مجدد مرتکب یک فقره خیانت در امانت (با مجازات ۳ ماه تا ۱۸ ماه حبس) و یک فقره توهین به مقدسات اسلامی (با مجازات ۱ سال تا ۵ سال حبس) شود، آیا برای این دو فقره جرم، مقررات تعدد جرم اعمال می‌شود یا تکرار جرم یا هر دو؟

در این خصوص نظرات متفاوتی از سوی حقوقدانان بیان شده است؛ به زعم برخی در جمع هم زمان تعدد و تکرار جرم ابتدا باید مقررات تعدد جرم را در مورد جرایم ارتکاب یافته‌ی جدید اعمال نمود و سپس مجازات اشد را از باب تکرار جرم تا یک‌و نیم برابر افزایش داد (که با اصلاحیه‌ی اخیر این مقدار به حداکثر به‌علاوه‌ی یک‌چهارم تغییر یافته است) (گلریز و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۷۶). در مقابل، برخی دیگر این گونه بیان داشته اند که: «چنانچه شخصی بعد از محکومیت قطعی، مرتکب چند جرم شود و جرایم ارتکابی واجد شرایط منعکس در ماده‌ی ۱۳۷ ق.م.ا باشد، برای تعیین کیفر رعایت قواعد تکرار کفایت خواهد کرد. درواقع شخص در آن واحد مشمول تعدد و تکرار می‌شود. اما به دلیل همسانی بازه‌ی تشدید مجازات در تعدد جرم و تکرار آن، رعایت مقررات تکرار کفایت خواهد کرد؛ زیرا ملاک تشدید در هر دو جهت تعدد و تکرار، مجازات قانونی است و اگر یک‌بار به جهت تکرار، مجازات را تشدید کردیم، دیگر نمی‌توانیم مجازات مشدد را این بار براساس حالت تعدد تشدید کنیم؛ لذا یک‌بار تشدید مجازات قانونی وافی به مقصود هر دو جهت تشدید خواهد بود» (احمدزاده و تام، ۱۳۹۹: ۱۲۴). نظر اخیر اگرچه به درستی مقررات تکرار جرم را بر تعدد جرم ارجح دانسته اما دلیلی را برای آن ذکر نکرده است. باری، این نظر مطابق استدلالی که در ادامه بیان خواهیم کرد با عدالت و اصول حقوقی سازگارتر است و ضمن جلوگیری از سردرگمی دادگاه در این موارد، منافع متهم را نیز بیشتر تأمین می‌کند.

به نظر، در این موارد چون طبق مواد ۱۳۴ و ۱۳۷ برای اعمال قواعد تعدد و تکرار جرم «مجازات قانونی» جرم ارتکابی ملاک است، اعمال قواعد هر یک از این دو نهاد مانع از

اعمال مقررات نهاد دیگر می‌شود. بنابراین، اگر ابتدا قواعد تعدد جرم را اعمال کنیم به دلیل اینکه مجازات قضایی شده دیگر نمی‌توان مقررات تکرار جرم را اعمال نمود و در مقابل اگر ابتدا قواعد تکرار جرم را اعمال کنیم به دلیل اینکه با اعمال این قواعد، مجازات قضایی می‌شود امکان اعمال مقررات تعدد جرم وجود نخواهد داشت (زینلی، میرزاجانی، ۱۴۰۲: ۸۷). اما سؤال این است که در این حالت ابتدا باید قواعد تعدد جرم را اعمال نمود یا تکرار جرم؟ در این مورد چون با ارتکاب اولین جرم جدید (جرم خیانت در امانت در مثال فوق) وصف تکرار جرم پیش از وصف تعدد جرم، با ارتکاب جرم دوم جدید پس از صدور حکم قطعی نسبت به کلاهبرداری در مثال فوق اتفاق می‌افتد، ابتدا باید مقررات تکرار جرم را اعمال نمود که با اعمال آن طبق توضیحات فوق دیگر نوبت به اعمال مقررات تعدد نمی‌رسد، اما این بدان معنا نیست که اصلاً از مقررات تعدد جرم استفاده نکنیم، بلکه در این حالت پس از تشدید مجازات هریک از جرایم، ناشی از اعمال قواعد تکرار، باید طبق بند «ث» ماده‌ی ۱۳۴ عمل نمود و قاضی اجرای احکام باید فقط مجازات اشد مندرج در دادنامه را اجرا نماید. بنابراین در مثال فوق قاضی باید برای هریک از جرایم، ابتدا مقررات تکرار جرم را اعمال کند یعنی باید برای جرم خیانت در امانت مجازاتی «در بازه‌ی ۱۰ ماه و ۱۵ روز تا ۲۲ ماه و ۱۵ روز» و برای جرم توهین به مقدسات اسلام مجازاتی «در بازه‌ی ۳ سال تا ۶ سال و ۳ ماه» تعیین نماید و سپس از میان هریک از آنها تنها مجازات اشد مندرج در دادنامه قابلیت اجرا دارد.

نتیجه

ماده‌ی ۱۳۴ اصلاحی قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ بی‌شک یکی از چالش‌برانگیزترین مواد مندرج در این قانون است و ابهامات قضایی بسیاری از درک نادرست این ماده نشئت می‌گیرند؛ بنابراین، در پایان این پژوهش نتایج حاصله به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

۱. در چالش عدم ارائه‌ی ملاک جهت تشخیص جرایم مشابه می‌توان بدین صورت معیار و ملاک تعیین نمود؛ اولاً؛ جرایمی که با یک عنوان خاص، به صورت متعدد ارتکاب یابند. ثانیاً؛ جرایمی که به رغم تفاوت در اجزای تشکیل دهنده‌ی رکن مادی، رکن قانونی واحد دارند. ثالثاً؛ جرایمی که به حکم قانونگذار، در حکم جرم دیگر محسوب شوند و مجازات آن جرم را دارا شوند.

۲. در خصوص ابهام در نحوه‌ی شمارش چند جرم مشابه از مختلف در تعدد مادی جرایم تعزیری، فارغ از مشابه و یا مختلف بودن جرایم، ملاک، جمع تمامی جرایم ارتكابی است.
۳. در زمینه‌ی روشن نبودن ملاک تشخیص تعداد جرایم ارتكابی جهت شمارش و اعمال قواعد تعدد از نظر زمانی، سه ملاک متصور است ۱. زمان قبل از تعقیب ۲. زمان صدور کیفرخواست ۳. زمان صدور حکم قطعی، که در واقع ملاک «زمان قطعیت حکم» است، که این مورد با اصول حقوقی و عدالت قضایی سازگارتر است.
۴. درباره‌ی ابهام در جریان قاعده‌ی عطف بماسبق قانون لاحق نسبت به محکومیت در تعدد جرم پیشین با عنایت به تفکیک (قبل) و (بعد) از قطعیت حکم توسط قانونگذار در ماده‌ی ۱۰ ق.م.ا می‌توان گفت از آنجایی که قواعد تعدد مادی به موجب قانون کاهش مجازات حبس تعزیری به حال متهم مساعدتر هستند، بنابراین نسبت به جرایم ارتكابی پیش از صدور حکم قطعی مؤثر بوده لکن نسبت به احکام قطعی تأثیری ندارد.
۵. در خصوص ابهام در تحقق تعدد جرم از جهت میزان فاصله‌ی زمانی در رفتارهای ارتكابی می‌توان این گونه نتیجه گرفت که چنانچه مرتکب در زمان واحد نسبت به بزه‌دیده‌ی واحد، جرم واحدی را به دفعات مرتکب شود، مشمول قواعد تعدد جرم نمی‌گردد، در غیر این صورت تعدد جرم بر آن صدق خواهد نمود.
۶. در جمع همزمان قواعد تعدد و تکرار، مقررات تعدد مقدم بوده لکن با اجرای مقررات تکرار، دیگر نوبت به اعمال مقررات تعدد نمی‌رسد، زیرا اولاً؛ وصف تکرار پیش از وصف تعدد بر جرایم ارتكابی بار می‌شود، ثانیاً؛ از آنجایی که ملاک اعمال قواعد تعدد و تکرار، مجازات قانونی است، بنابراین با اجرای قواعد تکرار، دیگر قواعد تعدد جاری نمی‌شود.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Ahmadreza Emtehani

<https://orcid.org/0000-0002-0253-0342>

Ali Mohammadi

<https://orcid.org/0009-0008-7838-6544>

Jurkuye

Javadnadri Auj Baghzi

<https://orcid.org/0000-0002-7440-8012>

منابع

فارسی

- احمدزاده، رسول؛ الهام، غلامحسین؛ تام، مجتبی، «ضابطه تفکیک جرایم مختلف از غیر مختلف در ماده ۱۳۴ اصلاحی قانون مجازات اسلامی»، فصلنامه پژوهشهای حقوق کیفری، سال دوازدهم/ دوره ۲، شماره ۲۴ (۱۴۰۰).
- احمدزاده، رسول؛ تام، مجتبی، ملاحظات در باره قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، چاپ اول، (تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه، ۱۳۹۹).
- اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، جلد سوم، چاپ بیست و یکم، (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۹).
- جعفرپور، الهام؛ سیاوشی، سامان، «چالش‌های تقنینی و اجرایی تجمیع احکام در فرض تعدد جرم»، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دوره ۵۰، شماره ۱۵ (۱۳۹۹).
- الهام، غلامحسین؛ برهانی، محسن، درآمدی بر حقوق جزای عمومی، جلد دوم، چاپ سوم، (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۶).
- روستایی، مهرانگیز؛ رحمانیان، حامد، «معیار تفکیک جرایم «مختلف» از جرایم «غیر مختلف» در اعمال قواعد تعدد مادی جرم»، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۶، شماره ۱۱۸ (۱۴۰۱).
- زینلی، جعفر؛ میرزاجانی، حمیدرضا، «تحولات کیفرشناسی قواعد تعدد و تکرار جرم در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری مصوب ۱۳۹۹»، فصلنامه کارآگاه، سال هفدهم/ دوره ۲، شماره ۶۲ (۱۴۰۲).
- شامبیانی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی، جلد سوم، چاپ چهارم، (تهران: مجد، ۱۳۹۳).
- شریفی، محسن، «ارزیابی نحوه تعیین مجازات تعدد مادی جرم در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری»، فصلنامه حقوق اسلامی، سال هجدهم/ دوره ۱۸، شماره ۷۱ (۱۴۰۰).
- شمس ناتری، محمد ابراهیم، «قاعده تعدد جرم در معرض نقد»، فصلنامه نقد کتاب فقه و حقوق، بهار، دوره ۲، شماره ۵ (۱۳۹۵).

- شمس ناتری، محمدابراهیم؛ جمشیدی، مرتضی، «جرایم مرتبط در حقوق کیفری ایران: چالش‌ها و راهکارها»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، دوره ۲۶، شماره ۱۰۱ (۱۴۰۰).
- شمس ناتری، محمدابراهیم؛ کلانتری، حمیدرضا؛ زارع، ابراهیم و ریاضت، زینب، قانون مجازات اسلامی در نظم حقوقی کنونی، جلد اول، چاپ سوم، (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۵).
- صانعی، پرویز، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، چاپ سوم، (تهران: گنج دانش، ۱۳۷۳).
- طاهری نسب، سید یزدالله، تعدد و تکرار جرم در حقوق جزا، چاپ اول، (تهران: انتشارات دانشور، ۱۳۸۱).
- عباسی، اصغر، «نقدی بر مقررات تعدد جرم در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲»، فصلنامه تعالی حقوق، سال ششم/دوره ۲، شماره ۲ (۱۳۹۳).
- فروغی، فضل‌الله؛ رحیمیان، رضا، «ارزیابی تعدد مادی جرایم تعزیری در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲»، مجله مطالعات حقوقی، دوره هفتم، شماره ۴ (۱۳۹۴).
- کامفر، بهداد، شرح پیشرفته حقوق جزای عمومی و اختصاصی، چاپ چهارم، (تهران پژوهش، ۱۴۰۰).
- گلدوزیان، ایرج، محشای قانون مجازات اسلامی، چاپ هشتم، (تهران، مجد، ۱۴۰۰).
- گلریز، امین، شرح کامل قانون مجازات اسلامی در نظم عدالت کیفری ایران، جلد اول، چاپ اول، (تهران، انتشارات مجد، ۱۳۹۴).
- مصدق، محمد، شرح قانون مجازات اسلامی (جرایم - مسئولیت کیفری - ادله اثبات)، جلد دوم، چاپ دوم، (تهران، انتشارات جنگل، ۱۳۹۶).
- منصورآبادی، عباس، حقوق جزای عمومی، جلد سوم، چاپ سوم، (تهران، میزان، ۱۴۰۰).
- نوربها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، چاپ دوازدهم، (تهران، نشر داد آفرین، ۱۳۸۴).
- میرمحمد صادقی، حسین؛ درزی رامندی، «بررسی تطبیقی تعدد جرم در حقوق کیفری ایران و آمریکا»، فصلنامه حقوق تطبیقی، دوره ۷، شماره ۱۱۳ (۱۳۹۷).

Translated References into English

Ahmadzah, Rasool; Elham, Gholamhossein; Tam, Mojtabi, "The rule of differentiating different crimes from non-different crimes in the amended article 134 of the Islamic Penal Code", Criminal Law Research Quarterly, No. 24(2021). [In Persian]

Ahmadzadeh, Rasool; Tom, Mojtabi, Considerations on the Law on Reducing the Punishment of Imprisonment, First Edition, (Tehran: Judiciary Press and Publications Center, 2019). [In Persian]

Ardebili, Mohammad Ali, General Criminal Law, Volume 3, 21st edition, (Tehran: Mezan Publishing, 2019). [In Persian]

Abbasi, Asghar, "Criticism on the provisions of multiplicity of crimes in the Islamic Penal Code approved in 2013", The Quarterly Journal of Excellence in Law, New Period, No. 7 (2013). [In Persian]

Elham, Jafarpour Sadegh; Saman, Siavashi, "Legislative and executive challenges of consolidating sentences in the assumption of multiple crimes", Studies in Criminal Law and Criminology, No. 15(2019). [In Persian]

Elham, Gholamhossein; Berhani, Mohsen, An Introduction to General Criminal Law, Volume II, Edition III, (Tehran: Mezan Publishing, 2016). [In Persian]

Foroughi, Fazlullah; Rahimian, Reza, "Evaluation of material multiplicity of punishable crimes in the Islamic Penal Code approved in 2013", Journal of Legal Studies, 7th period (2014). [In Persian]

Goldouzian, Iraj, Mahshai of the Islamic Penal Code, 8th edition, (Tehran, Majd, 2021). [In Persian]

Golriz, Amin, Full description of the Islamic Penal Code in Iran's criminal justice system, first volume, first edition, (Tehran, Majd Publications, 2014). [In Persian]

Kamfer, Behdad, Advanced description of general and special criminal law, 4th edition, (Tehran Research, 2021). [In Persian]

Mansour Abadi, Abbas, General Criminal Law, volume three, third edition, (Tehran, Mizan, 2021). [In Persian]

- Mir Mohammad Sadeghi, Hossein; Darzi Ramandi, "Comparative study of multiplicity of crimes in Iranian and American criminal law", Comparative Law Quarterly, No. 13(2017). [In Persian]
- Mossadegh, Mohammad, Description of the Islamic Penal Code (Crimes-Criminal Responsibility-Proof Evidence), Volume II, Edition II, (Tehran, Jungle Publications, 2016). [In Persian]
- Noorbaha, Reza, Field of General Criminal Law, 12th edition, (Tehran, Dad Afarin Publishing House, 2014). [In Persian]
- Rural, lovely; Rahmanian, Hamed, "The criteria for distinguishing "different" crimes from "non-different" crimes in the application of the rules of material multiplicity of crimes", Legal Journal of Justice, No. 118 (2022). [In Persian]
- Sanei, Parviz, General Criminal Law, second volume, third edition, (Tehran: Ganj Danesh, 1994). [In Persian]
- Shams Natri, Mohammad Ebrahim, "The Rule of Multiplicity of Crimes Under Criticism", Fiqh and Law Review Quarterly, Spring, No. 5 (2015). [In Persian]
- Shams Natari, Mohammad Ibrahim; Jamshidi, Morteza, "Related crimes in Iranian criminal law: challenges and solutions", Legal Research Quarterly, No. 101 (2021). [In Persian]
- Shams Natri, Mohammad Ibrahim; Police station, Hamidreza; Zare, Ebrahim and Riazat, Zainab, Islamic penal code in the current legal system, first volume, third edition, (Tehran: Mizan Publishing, 2015). [In Persian]
- Shambiati, Houshang, General Criminal Law, third volume, fourth edition, (Tehran: Majd, 2013). [In Persian]
- Sharifi, Mohsen, "Evaluation of the method of determining the punishment for the material multiplicity of the crime in the law on reducing the punishment of imprisonment", Islamic Law Quarterly, No. 71 (2021). [In Persian]

ارزیابی تعدد مادی از منظر قانون کاهش مجازات ... | امتحانی و همکاران | ۲۰۷

Taheri Nesab, Seyyed Yazdullah, Multiplicity and Repetition of Crimes in Criminal Law, First Edition, (Tehran, Daneshvar Publications, 2002). [In Persian]

Zainli, Jafar; Mirzajani, Hamidreza, "Criminal developments in the rules of multiplicity and repetition of crimes in the law on reducing the punishment of imprisonment approved in 2019", Detective Quarterly, No. 62 (2023). [In Persian]

استناد به این مقاله: امتحانی، احمدرضا، محمدی جورکویه، علی و نادى عوج بغزی، جواد . (۱۴۰۳). ارزیابی تعدد مادی از منظر قانون کاهش مجازات حبس تعزیری، چالش‌ها و راهکارها. پژوهش حقوق کیفری، (۴۷) ۱۲، ۱۷۱-۲۰۷.
Doi: 10.22054/jclr.2025.66959.2465

Criminal Law Research is licensed under a Creative Commons NonCommercial 4.0 International License.